

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13924027>

O‘ZBEK TILIDAGI FRAZEOLGIK BIRLIKLAR TASNIFI

M.A.Hamrayev

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,

O‘zbekiston Respublikasi, Toshkent shahri

m.a.hamrayev@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается классификация фразеологических единиц: по степени переносных значений, по разделению по отношению по форме и значению, по видам переносных значений, по вариантности.

Ключевые слова: фразеологические единицы, фразеологические соединения, фразеологические сочетания, фразеологические единства, фразеологические сращения.

ABSTRACT

This article examines the classification of phraseological units: by degree of figurative meaning, by division by relationship of form and meaning, by types of figurative meanings, by variance

Keywords: phraseological units, phraseological compounds, phraseological combinations, phraseological unities, phraseological fusions.

Frazeologiya – tilshunoslikning bo‘limlaridan biri hisoblanadi. **Frazeologiya** – lotin tilidan olingan so‘z bo‘lib, *praxis* – ifoda, *logos* – ta’limot deganidir.

Ma’no yaxlitligiga ega bo‘lgan va nutqiy jarayonga qadar ikki va undan ortiq so‘zlarning barqaror munosabatidan tashkil topgan, nutqqa tayyor holda olib kiriluvchi ko‘chma ma’nodagi barqaror birikmalarga **frazeologizmlar** deyiladi

Tilning iboralarni o'rganadigan bo'limi **frazeologiya**, iboralar yig'indisi esa **frazeologizm** deb yuritiladi.

Masalan, *tilini tiymoq, tarvuzi qo'ltig'idan tushmoq, o'takasi yorilmoq* va hokazolar

1.MA'NO KO'CHISH DARAJASIGA KO'RA TURLARI.

1) Frazeologik qo'shilma, ya'ni tarkibidagi ayrim so'zlar o'z ma'nosida keladigan iboralardir:

Imzo chekmoq. Bu ibora tarkibidagi *imzo* so'zi o'z ma'nosida, *chekmoq* so'zi esa ko'chma ma'noda.

2) Frazeologik birlashma, ya'ni tarkibidagi barcha so'zlar ko'chma ma'noda bo'lib, iboraning umumiy manosi ham ko'chma ma'nodadir: *tarvuzi qo'ltig'idan tushdi.*(*bo'shashdi.*)

3) Frazeologik chatishma, ya'ni tarkibidagi ayrim so'zlarni hozirgi o'zbek tili asosida izohlash qiyin: *pixini yorgan (juda ayyor).*Bu ibora tarkibidagi *pix* so'zining etimologiyasini maxsus tekshiruvsiz izohlash mushkul. Uni faqat o'zbek tilining izohli lugati yordamida izohlash mumkin: "PIX – ayrim erkak parrandalarning oyog'idabo'ladigan muguzsimon uchli o'simta. *Xo'rozning pixi*"¹

2.FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING QAYSI SO'Z TURKUMI O'RNIDA KELISHI JIHATIDAN TASNIFI

Bunda frazeologik birikmalarning qaysi turkumga tegishliligi hisobga olinadi va quyidagi guruhlarga bo'linadi:

a) fe'l frazeologik birikmalar: *boshi shishmoq* (gangimoq)

b) Sifat frazeologik birikmalar: *yog'tushsa yalaguday* (juda toza)

d) Olmosh_frazeologik birikmalar:

yetti yoshdan yetmish yoshgacha (hamma)

3.FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SHAKL VA MA'NO TURLARIGA KO'RA TASNIFI

Omonimlik xususiyatiga ega iboralar- shakli bir xil ma'nosi har xil iboralar. M:
boshga ko'tarmoq- e'zozlamoq; boshga ko'tarmoq- shovqin solmoq

¹ O'zbek tilining izohli luga'ati. T., 2007-yil, 267-bet.

Sinonimlik xususiyatiga ega iboralar - bir-biriga ma'nosi yaqin ma'nodosh iboralar.

M: *dunyoga kelmoq- tavallud topmoq*

Antonimlik xususiyatiga ega iboralar - qarama-qarshi ma'noli iboralar, zid ma'noli

iboralar. M: *dunyoga kelmoq- dunyodan ketmoq*

Paronimlik xususiyatiga ega iboralar – tar kiban bitta so'z bilan farqlanadigan iboralar: *yetti uxlab, tush(i)ga kirmaslik va yetti uxlab tush(i)da ko'rmaslik;*

4. FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING KO'P MANOLILIGIGA KO'RA TASNIFI

1. Bir ma'noli frazeologik birliklar

Xuddi bir ma'noli so'zlarga o'xshab bir ma'noli frazeologik birliklar ham tarkibidagi so'zlarning ma'nolaridan kelib chiqadigan bitta ko'chma ma'noga ega bo'ladi. Masalan *bir yoqadan bosh chiqarmoq iborasi* "hamjihat bo'lmoq" degan bitta ko'chma ma'noni, "yer bilan osmoncha" iborasi "juda katta, beqiyos (farq)" degan bitta ko'chma ma'noni ifodalaydi.

2. Ko'p ma'noli frazeologik birliklar

Ko'p ma'noli leksemaga o'xshab polisemantik iboralar ham bir-biriga bog'langan kamida ikkita ma'noga ega bo'ladi. Ko'p manoli iboralarning ko'chma ma'nolari ikkitadan beshtagacha borishi mumkin.

1) ikki manoli iboralar: *yo'lga tushmoq*. 1. *Kim*. jo'namoq, keta boshlamoq. 2. To'g'ri yo'lga qaytmoq.

2) uch manoli iboralar: *bino qo'yimoq* – 1. *o'ziga*. Ortiqcha baho bermoq, yuksak fikrda bo'lmoq. 2. *o'ziga*. Qiyofasiga alohida e'tibor bermoq. 3. *Kimga* yoki *nimaga*. E'tiqod bilan qaramoq.

3) to'rt manoli iboralar: *bosh ko'tarmoq*. 1. *Kim*. Qaramoq. 2. *Kim nimadan*. Qilib turgan ishini to'xtatmoq. 3. *Nima*. Qo'zg'almoq, harakatga kelmoq. 4. *Kimga qarshi*. Kurashga chog'lanmoq.

4) besh manoli iboralar: *javob bermoq*. 1. *Kim nimaga* yoki *kimga*. Javob qilmoq. 2. *kim nimaga nima bilan*. Javoban ish tutmoq. 3. *Nima nimaga*. Qondirmoq. 4. *Kim nimaga*. Javobgarlikni o'z ustiga olmoq. 5. *Kim kimga*. Ketishga ruxsat bermoq.

5) olti manoli iboralar: *to‘g‘ri kelmoq* – 1. *Nima* yoki *kim nimaga* yoki *kinga*. Muvofiq bo‘lmoq. 2. *Nima nimaga*. Bir vaqtda bo‘lmoq. 3. *Nima kimga* yoki *nimaga qanchadan*. Taqsimlaganda tegmoq. 4. *Nima* yoki *kim kimga*. Yo‘liqmoq, uchramoq. 5. *Nima* yoki *nima qilish*. Qulay bo‘lmoq. 6. *Nima qilishga*. Lozim bo‘lmoq, zarur bo‘lmoq.

5.FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING VARIANTLILIGIGA KO‘RA TASNIFI.

Leksik variantli iboralar deganda ibora tarkibidagi mustaqil so‘z turkumiga oid so‘zi o‘zgartilishi nazarda tutiladi. Masalan: *o‘yga cho‘mmoq* – *o‘yga botmoq*, *og‘ziga tolqon solmoq* – *og‘ziga so‘k solmoq* va b.

Grammatik variantli iboralar deganda ibora tarkibidagi biror grammatik qismning almashtirilishi nazarda tutiladi. Masalan: *o‘tirgani joy topolmaslik* – *o‘tirishga joy topolmaslik*, *holdan toymoq* – *holdan toydirmoq*.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M.Hamrayev, D.Shodmonqulova, N.Do‘sanov. Ona tili vabolar adabiyoti (1-qism: Ona tili) darslik) “Grandkondoprint”, Toshkent, 2023-yil.
2. O‘zbek tilining izohli luga’ati. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti. T., 2007-yil.